

GESCHIEDENIS VAN JAVA'S OOSTHOEK IN DE 16DE EEUW. HET OOSTEN VAN DE OOSTHOEK: BLAMBANGAN

§ 17-01. *Oude berichten over Blambangan, legende en historie.* In de bespreking van legenden betrekking hebbende op Prabalingga (§ 16-01) is de belangrijke plaats, ingenomen in de Javaanse overlevering door het verre Oostelijke vorstendom Blambangan, reeds ter sprake gekomen. Ménak Jingga, vorst van Blambangan, is in de Javaanse letterkunde bekend geworden als de tegenstander van Damar Wulan, de held van een roman die sinds de 17de eeuw een grote opgang heeft gemaakt. Voor de geschiedschrijving heeft de Damar Wulan roman weinig waarde.²⁶⁵ Dat het koninkrijk Blambangan tijden van aanzienlijke machtsontplooiing heeft gekend, staat echter wel vast.

De plek of de plekken in het huidige uitgestrekte landschap Banyuwangi waar in het vóór-Moslimse tijdperk koningen van Blambangan hun vorstelijke verblijfplaatsen hebben gehad, zijn niet met zekerheid aan te wijzen. Er zijn op verscheidene plaatsen overblijfselen van bakstenen bebouwing gevonden. Verscheidene dezer nederzettingen hebben echter vermoedelijk toebehoord aan plaatselijke heersers die leefden in de 17de of 18de eeuw.²⁶⁶ De veronderstelling, dat het thans onbewoonde schiereiland Blambangan of Purwa de overblijfselen van de koningsstad van een oud, voor-Moslims vorstendom bevat, moet nog door oudheidkundige opgravingen bevestigd of weerlegd worden.

In 17de of 18de eeuwse Verhalenboeken komt een overlevering voor betreffende de legendarische afkomst van vorst Ménak Jingga van Blambangan. Hij zou een beschermeling, of misschien zelfs wel een schepping, geweest zijn van een “heidense” geestelijke Heer uit de Tenggër Hooglanden, “ajar” Guntur Gëni geheten, die een inval op de kust van Oost-Java van overzeese vijanden van de koning van Majapahit had afgeslagen. De aanvallers zouden mannen uit Siyëm (Siam), Kaboja (Cambodia) en Sukadana (Borneo) geweest zijn. Tot beloning zou de koning de dappere “ajar” de naam Pamënggër gegeven hebben, en de heerschappij over het verre Oostelijke Blambangan.²⁶⁷ Uit dit

legendarische verhaal mag men vermoedelijk wel opmaken, dat er bij 17de en 18de eeuwse Javaanse schrijvers geloof bestond in oude verbanden tussen de “heidense” Těnggěr Hooglanders en de vorsten van Blambangan, die het binnenland van Java’s Oosthoek beheersten. Tot hun gebied werden ook gerekend de bergachtige landschappen ten Zuiden van het Hyang plateau en de Raung hoogvlakte.

Blambangan, dat lang “heidens” is gebleven, heeft in de gedachten en in de letterkunde der Balinezen een belangrijke plaats ingenomen. De afwezigheid van betrouwbare dateringen maakt het bezwaarlijk om vast te stellen, of Balinese staatkundige en kulturele invloed in Blambangan, en in het algemeen in het Oosten en Midden van Java’s Oosthoek, reeds in het vóór-Moslimse tijdperk, in de 15de eeuw, bestaan heeft. In de 16de, 17de en 18de eeuwen hebben Balinese vorsten met kracht van wapenen ingegrepen in de staatkundige verhoudingen in Java’s Oosthoek. Het is goed denkbaar dat zij een traditie, die reeds in de voorafgaande eeuwen bestond, voortzetten.

In 1339 A.D. heeft koning Ayam Wuruk van Majapahit op zijn rondreis door Java’s Oosthoek Blambangan niet bezocht. In Patukan, gelijk te stellen met het huidige Panarukan, heeft hij de huldebewijzen der plaatselijke heersers van Madura, Bali en Blambangan in ontvangst genomen. Het is wel duidelijk dat, evenals de mannen van de eilanden, ook die van Blambangan overzee naar Panarukan zijn gekomen. De landweg langs de Noord- en Oost-hellingen van het Raung-gebergte is vermoedelijk ook in de oude tijd bezwaarlijk geweest.²⁶⁸

Vermelding verdient nog de Sri Tanjung mythe, die verwerkt is in een gedicht dat gerekend moet worden tot de Javaans-Balinese letterkunde. Zowel Balinese als Banyuwangi’s versies van dit gedicht zijn bekend. Het is vermoedelijk geschreven in het landschap Blambangan in de 16de eeuw. De plaatselijke legende van de hoofdplaats Banyuwangi verbindt deze naam (“Geurig Water”) met een episode van het gedicht. Het is niet meer uit te maken of deze legende zeer oud is. In ieder geval mogen de Sri Tanjung en de ermede verwante Suda Mala wel beschouwd worden als voortbrengselen van de beschaving van het koninkrijk Blambangan, waar tot het begin van de 17de eeuw het Oosthoeks-Javaanse “heidendom”, met steun en misschien onder invloed van Balinese vorsten, zich staande heeft weten te houden tegen uit het Westen opdringende Moslims-Javaanse veroveraars.²⁶⁹

§ 17-02. *Blambangan omstreeks 1500 A.D. Tomé Pires’ mededelingen over “Bulambuam”*. De beschrijving van de Javaanse vorstendommen

in de “Suma Oriental” eindigt met Blambangan.²⁷⁰ De Portugese schrijver heeft van zijn zegslieden de indruk gekregen, dat de “heidense” koning van dit vorstendom gezag uitoefende over het grootste deel van Java’s Oosthoek. De naam “paté Pimtor”, die hij in de “Suma Oriental” draagt, is misschien een verbastering van Binatara, een titel afgeleid van Bhaṭāra. De “heidense” koningen van Majapahit hebben in hun tijd de goddelijke titel Bhaṭāra gedragen. “Paté Pimtor” zou een neef, oom-zegger, geweest zijn van “Gusté Paté” van Oost-Java (en dus een cousin-neef van “paté Sěpētāt” van “Gamda” (Pasuruhan, Singasari). Hij zou zich omstreeks 1510 A.D. meester hebben gemaakt van “Canjtam” (Gēṇḍing?, Prabalingga?), Pajajaran en Panarukan, om te voorkomen dat die landschappen onder het gezag van de Moslimse koning van Surabaya zouden komen. Hij zou ook de heerschappij bezeten hebben over het gehele binnenland van Java’s Oosthoek. Het voornaamste landschap in het binnenland wordt “Chamda” genoemd (misschien Saḍēng?). Lumajang, ten Zuiden van Prabalingga, zou ook onder het gezag van de machtige koning van Blambangan hebben gestaan.

Volgens de “Suma Oriental” was de ekonomie van Blambangan geheel agrarisch; overzeese handel wordt niet vermeld. Opmerkenswaardig is de mededeling, dat er in alle meer Westelijk gelegen landschappen van Java slaven en slavinnen uit Blambangan verhandeld werden. Vermoedelijk zijn in Java en Bali onder de “heidense” koningen vele mannen (met vrouwen en kinderen) tot slavernij (“pandeling-schap”) vervallen, ten gevolge van het onbetaald laten van schulden, en van de zware boeten en straffen, volgens de oude Javaans-Balinese wetboeken door de koninklijke rechters opgelegd. Wie schuldig bevonden werd, en de boete niet kon betalen, kwam ter beschikking van de vorst. In de 17de en 18de eeuw zijn er in Batavia veel slaven en slavinnen uit Bali aangevoerd.

De rijkdom aan paarden van de koning van Blambangan, vermeld in de “Suma Oriental”, is reeds besproken in de paragraaf handelende over “Gamda”. Daar zijn ook vermeld de Gajah Mati genoemde vorstendienaren aan het Surakarta’s Hof, die, uit het Oosten van Java als “krijgsgevangenen” naar Midden-Java gebracht, als verzorgers van paarden gebruikt werden.

Merkwaardig in de belangwekkende beschrijving van Blambangan in de “Suma Oriental” is het ontbreken van enige vermelding van het verband tussen de Oost-Javaanse vorstendommen en het Balinese koninkrijk. Dit verband moet in de eerste decennien van de 16de eeuw

evengoed bestaan hebben als ervóór en erna. Misschien stelden Tomé Pires' zegslieden, die tot de handelsstand behoorden, in kulturele en staatkundige verbanden te weinig belang om er melding van te maken.

§ 17-03. *Geschiedenis van Blambangan in de 16de eeuw. Verovering door de Moslimse vorst van Pasuruhan omstreeks 1600 A.D.* Over de staatkundige geschiedenis van het grootste Oosthoekse koninkrijk in de eerste helft van de 16de eeuw is niet meer bekend dan de mededelingen van Tomé Pires. De jaartallenlijst van de Demakse veroveringen vermeldt voor het jaar 1546 de bezetting van Blambangan. In dit jaar vond volgens Mendes Pinto de krijgstoct tegen Pasuruhan (ten rechte Panarukan) plaats, die rampspoedige gevolgen had voor het jonge Moslimse koninkrijk van Sultan Tranggana van Demak. Deze krijgstoct was gericht tegen de koning van Blambangan, die immers volgens Tomé Pires omstreeks 1510 "Canjtam", Pajarakan en Panarukan had bezet. De mededeling van de Demakse jaartallenlijst is dus niet onjuist. Het is wel mogelijk dat de Midden-Javaanse en Pasuruhanse krijgslieden in 1546 in het Midden en het Oosten van Java's Oosthoek meer bereikt hebben dan op te maken is uit de geromantizeerde Portugese beschrijving van de veldtocht van de Moslimse opperkoning van Demak. Er zijn echter geen aanwijzingen dat de Moslimse Midden-Javanen toen doorgedrongen zijn tot het kerngebied van het Oosthoekse koninkrijk in het huidige landschap Banyuwangi. In 1559 vonden Portugese zeevaarders in Banyuwangi en Panarukan geen moskeeën, maar pagoden en afgodendienaren. Van die tijd dateert het plan van Rooms-Katholieke missionarissen uit Malaka om Java's Oosthoek voor het Christendom te winnen.²⁷¹

Een belangrijke plaats in de staatkundige geschiedenis van het koninkrijk Blambangan en van het Midden van Java's Oosthoek in het algemeen heeft koning Batu Rènggong van Gèlgèl ingenomen. De regering van deze vorst in het derde kwart van de 16de eeuw is voor dit Zuid-Balinese koninkrijk een tijdperk van kulturele bloei en staatkundige machtontplooiing geweest.²⁷² Volgens de Zuid-Balinese geschiedkundige overlevering zou koning Batu Rènggong den vorst van Blambangan (die de titel "Juru" draagt) de oorlog hebben aangedaan. De "Juru" zou in een gevecht tegen een Balinese krijgsoverste het leven verloren hebben. Dit was niet de bedoeling geweest van de koning, omdat hij en de "Juru" verwanten waren, beiden afstammelingen van vorst Kapakisan van Samprangan. Deze zou geleefd hebben in het tijdperk toen het gezag van het Majapahitse koningshuis in Zuid-Bali

gevestigd zou zijn, o.a. door een krijgstoct van de beroemde rijksbestuurder Gajah Mada en de legendarische Arya Damar. Volgens Tomé Pires zou de in het begin van de 16de eeuw in Blambangan heersende vorst verwant zijn geweest aan het Majapahitse rijksbestuurdersgeslacht. Deze mededeling en de Balinese overlevering zijn niet met elkaar in tegenspraak.

Merkwaardig is de Balinese Pamancangah overlevering over de prinses van Blambangan, wier weigering om de echtgenote van vorst Batu Rènggong te worden de aanleiding tot de oorlog tussen haar vader en de Balinese koning geweest zou zijn. Zij zou onttrokken zijn aan de macht van vorst Batu Rènggong door een harer halfbroeders, Bima Cili geheten, die met haar zou hebben weten te vluchten naar Pasuruhan. In het midden van de 16de eeuw was in Pasuruhan de Islam de heersende godsdienst, en de vorsten van Pasuruhan waren vijanden van die van Blambangan. Daarom is het denkbaar (verondersteld dat de Balinese overlevering op waarheid berust), dat de weigering van de Blambanganse prinses en haar vlucht naar het Moslimse Pasuruhan in verband hebben gestaan met de tegenstelling "heidendom"—Islam.²⁷³

Waarschijnlijk is vorst Batu Rènggong van Gèlgèl omstreeks 1570 overleden. Hij moet een tijdgenoot geweest zijn van de Sultan van Pajang, die in 1587 overleed, en van Sunan Prapèn van Giri, die hen beiden vele jaren overleefde. De opkomst van het Mataramse koningshuis onder de Sénapati, die in 1584 aan het bewind kwam, heeft vorst Batu Rènggong niet beleefd.

Volgens berichten van Europese zeevaarders moet in 1575 een vorst van Blambangan, die Santa Guna genoemd werd, Panarukan op de Moslims hebben veroverd.²⁷⁴ Dit zou een van de episoden geweest kunnen zijn in de strijd die in de 16de eeuw in het Midden van de Oosthoek is gevoerd tussen de Moslimse vorsten van Pasuruhan en Surabaya en de "heidense" heersers van Blambangan en Zuid-Bali. Panarukan schijnt tussen hen de twistappel geweest te zijn. In 1559 zou het volgens Portugese berichten nog onder "heidens" gezag hebben gestaan. Het blijkt niet of vorst Santa Guna van Blambangan een vazal was van de koning van Gèlgèl. Het is ook denkbaar dat hij zich onafhankelijk had gemaakt tijdens het zwakke bewind van vorst Bèkung, de opvolger van koning Batu Rènggong.

Tijdens de regering over Blambangan en Panarukan van koning Santa Guna zou de Rooms-Katholieke Missie zelfs aan het Hof bekeerlingen hebben gemaakt. De in 1584 aangekomen drie Capucijner paters werden vriendelijk ontvangen door de koning, en zij kregen gelegenheid om hun

arbeid te beginnen. Tengevolge van verschillende verwickelingen en in verband met de toenemende dreiging van de Islam is vóór het einde van de 16de eeuw de missiepost weer opgeheven.

Vermoedelijk heeft de “heidense” koning van Blambangan gedurende het grootste deel van het laatste kwart van de 16de eeuw het Midden van Java's Oosthoek onder zijn gezag gehad, al of niet met daadwerkelijke ondersteuning van Balinese krijgslieden. Toen in 1581 de Moslimse vorsten van Midden- en Oost-Java op instigatie van Sunan Prapèn van Giri de reeds bejaarde koning van Pajang als Sultan erkenden, stond hun allen waarschijnlijk het dreigende gevaar van de toenemende macht van het “heidense” Blambangan voor ogen.

Waarschijnlijk is koning Santa Guna omstreeks 1590, hoog bejaard, overleden. Reeds na enige jaren schijnt zijn zoon en opvolger, wiens eigen naam onbekend is gebleven, aanvallen van de Moslimse koning van Pasuruhan te verduren hebben gehad. Deze vorst, wiens naam ook niet overgeleverd is, moet in 1590 zijn gezag in het Westen tot voorbij Kadiri hebben willen uitbreiden; bij Madyun stuitte hij op de jonge Sénapati van Mataram. In de Oosthoek is het hem echter gelukt na een harde strijd, in 1596 begonnen, de koningsstad van het “heidense” vorstendom Blambangan in te nemen. De Balinese krijgsbenden, aangevoerd door een lid van het geslacht Jlantik, die de “heidense” heerser in de Oosthoek te hulp kwamen, werden verslagen, en Jlantik sneuvelde.²⁷⁵ Door deze overwinning op het “heidense” Blambangan, in 1600 of 1601 door de Moslimse koning van Pasuruhan behaald, waren ten slotte, na een ontwikkeling van meer dan een eeuw, alle belangrijke vorstendommen van geheel Java onder Moslims bewind gekomen.

§ 17-04. *Blambangan in de eerste helft van de 17de eeuw. De verovering van het Oosten van Java's Oosthoek door Sultan Agung van Mataram.* De bezetting en verwoesting van de koningsstad van het laatste “heidense” koninkrijk op Java door de krijgslieden van de Moslimse vorst van Pasuruhan in het allereerste begin van de 17de eeuw is waarschijnlijk slechts een episode geweest in de strijd tussen de expansieve jonge Islam op Java en het Javaans-Balinese “heidendom”. Het Moslimse koningshuis van Pasuruhan, verbonden met Kapulungan en Surabaya, heeft misschien in het eerste decennium van de 17de eeuw gezag uitgeoefend over het grootste gedeelte van Java's Oosthoek, zodoende de Balinese invloed terugdringende. In 1617 is de hoofdplaats Pasuruhan echter over land aangevallen en ingenomen door de krijgslieden van Sultan Agung van Mataram, de kleinzoon van de Sénapati

van Mataram, die in 1570 zijn verovering van Midden-Java had afgesloten met de bezetting van Madyun. In 1617 heeft Sultan Agung de overwinning op Pasuruhan niet vervolgd door zijn krijgslieden in Java's Oosthoek te laten doordringen. Evenals zijn grote voorganger ongeveer 80 jaar tevoren, Sultan Tranggana van Demak, schijnt hij voor enige decennieën het landschap Pasuruhan als grensgebied van zijn rijk beschouwd te hebben.²⁷⁶

Waarschijnlijk is na 1617, de val van Pasuruhan, de invloed van de "heidense" Balinese vorsten in het Midden en het Oosten van Java's Oosthoek weer toegenomen. Dit blijkt uit berichten van dienaren van de V.O.C. die, sinds 1619 in Batavia gevestigd, met belangstelling de staatkundige ontwikkelingen op Java begonnen te volgen en te boekstaven. In 1632 wordt vermeld dat de koning van Gèlgèl gezag uitoefende in Java's Oosthoek tot in Panarukan, Blatèr (ten Oosten van Pugèr) en Blambangan. Plaatselijke Oosthoekse machthebbers zochten steun bij de Balinese vorsten tegen de dreigende inval van de Mataramse krijgslieden. Het is niet bekend of in deze periode de plaatselijke Oosthoekse Heren allen of gedeeltelijk Javaans-Balinese "heidenen" waren, of Moslims. Het is zeker niet ondenkbaar dat aanzienlijke Oosthoekse Javaanse geslachten, die tot de Islam waren overgegaan in het tijdperk van de heerschappij van de Moslimse vorsten van Pasuruhan sedert het begin van de 17de eeuw, zich trachtten te verzetten tegen overheersing door de vreemde Midden-Javaanse veroveraars door aansluiting te zoeken bij de van ouds bekende Balinezen.

De verovering van Blambangan door de krijgsbenden van Sultan Agung van Mataram werd in 1639 voltooid. Een Balinese expeditie aangevoerd door een vorst van Tabanan schijnt er niet in te zijn geslaagd de Mataramse aanval in Java's Oosthoek te weerstaan.²⁷⁷ Ook na deze inval van Midden-Javanen in Blambangan is er nog herhaaldelijk in de loop van de 17de en 18de eeuwen sprake van inmenging van Balinese vorsten in de staatkundige geschiedenis van het Midden en het Oosten van Java's Oosthoek geweest.²⁷⁸